

УДК 1:316.334+17.022

М.С. Кавалевіч

КАШТОЎНАСНЫЯ АРЬЕНТАЦЫІ АСОБЫ І ІХ ПЕДАГАГІЧНАЯ ПАДТРЫМКА: СІНЕРГЕТЫЧНЫ ПАДЫХОД

У кантэксте сінергетычнага падыходу асоба разглядаецца як самарэгуляваная, самакіравальная сістэма, якой уласцівы пэўны набор механізмаў самарэгуляцыі, дзе вядучую ролю кіравальнага фактару адыгрывае індывідуальная сістэма каштоўнасцяў як складаная інфармацыйна ўпарадкаваная сістэма, здольная ў працэсах узаемадзеяння з асяроддзем да адаптыўнай самакарэкцыі і прагрэсіўнай эвалюцыі. У артыкуле прадстаўлены праект педагагічнай падтрымкі і суправаджэння станаўлення асобасных якасцяў, якія садзейнічаюць духоўнаму развіццю, выхаванню сумленнасці, пачуцця ўласнай годнасці, імкнення да самаўдасканалення і інш. А для гэтага адукацыя павінна быць скіравана не толькі на фарміраванне ведаў, але і на раскрыццё і пошукі сэнсу чалавечага жыцця, што дапаможа моладзі ажыццявіць сваё асобаснае і прафесійнае самавызначэнне; абудзіць духоўнасць як імкненне да выхаду за межы свайго актуальнага ўнутранага стану і далучэнне да шырэйшага культурнага кантэксту жыцця.

Уводзіны

Катэгорыя «каштоўнасць» разглядаецца намі ў якасці базіснай, паколькі вызначае напрамак узаемадзеяння чалавека і навакольнага свету, сістэму асобаснага ўспрымання і засваення культуры. Аксіялагічная функцыя адукацыі заключаецца ў забеспячэнні багацця ўнутранага свету асобы, у фарміраванні яе вектар-развіцця і самаразвіцця. Праблема каштоўнасцяў заўсёды актуалізуецца, яе пастаноўка абстраецца, набывае шырокае сацыяльнае і маральнае значэнне ў складаных, пераломных момантах, калі ранейшыя традыцыі губляюць сваю актуальнасць і значнасць, і тады пачынаецца замена іх новымі ідэаламі і мэтамі.

Сёння ў навуцы гавораць аб разгорнутай шырокамаштабнай «аксіялагічнай вайне», падчас якой мэтаскіравана руйнаваліся каштоўнасці і ідэалы людзей, што істотна палягчае маніпуляванне імі дзеля насаджэння ілжывых, але «выгадных» каштоўнасцяў і ідэалаў. З'яўляюцца новыя тэрміны – «энтрапійная эпідэмія», якая разумеецца як спантанная хаатызацыя псіхічнага свету людзей, што прыводзіць да страты імі арыенціраў і згубе эфектыўных жыццёвых стратэгіяў. Людзі сталі прымаць за мэты сродкі жыццезабеспячэння і ўмовы дасягнення банальнага камфорту (кар'ера, грошы, бяспека, задавальненне, забавы). Чалавек аказаўся выключаным з агульнасацыяльнага кантэксту і адарваным ад звыклых родавых і культурных сувязяў. Новая сістэма каштоўнасцяў, якая не толькі не абараніла ўнутраны, духоўны свет, сацыяльныя каштоўнасці маладога пакалення, ды і ўсяго грамадства ў цэлым, але і ў значнай меры дэарыентавала яго, стварыла ілжывыя, паказныя каштоўнасці, імкненне да якіх аказала негатыўны ўплыў на маладога чалавека, павялічыла яго разрыў са старэйшым пакаленнем, якое само апынулася ў неадназначнай сітуацыі пераасэнсавання шэрагу традыцыйных каштоўнасцяў.

У культуры тэхнагеннай цывілізацыі дамінуючае значэнне ў грамадстве займаюць культ сілы і грошай. Базавымі каштоўнасцямі сучаснай цывілізацыі застаюцца ідэалы панавання над прыроднымі і сацыяльнымі аб'ектамі, ідэалы ўлады, заснаванай на сілавым пераўтварэнні прыроднага і сацыяльнага свету. Перад тварам глабальных небяспек чалавецтва вымушана шукаць новыя стратэгіі сацыялізацыі асобы і яе выхавання ў духу памяркоўнасці і павагі. Такім чынам, узрастае роля пошуку згоды паміж, здавалася б, супрацьлеглымі культурамі.

Даследчыкі сцвярджаюць, што практычна ажыццёўлены рэальны пераход чалавечтва ў гістарычна новы стан, які вызначаецца як цывілізацыйны злом, «восевы час гісторыі» [1, с. 32]. Адною з яго характэрных рыс з'яўляецца «духоўная напруга», прарыў да прынцыпова іншых жыццёвых і культурных уяўленняў, перагляду маральнага патэнцыялу эпохі, пераацэнкі здольнасці адукацыі выконваць сваю місію ў духоўным і маральным развіцці грамадства. «Надыходзіць раптам рашучы пералом у знешняй культуры: з'яўляюцца новыя погляды, новыя думкі і пачуцці, ускладняецца барацьба грамадскіх інтэрасаў; у традыцыйнае культурнае асяроддзе ўрываюцца замежныя ўплывы... Надыходзіць эпоха крызісу, разбэшчання асобы, яе свабоды ад таго, што завуць мараллю. Асоба як бы разрываецца на часткі, разломліваецца» [2, с. 68]. Гэтыя словы, напісаныя філосафам і педагогам С.І. Гесэнам у пачатку 30-х гг. мінулага стагоддзя, адпавядаюць сучаснаму стану грамадскай свядомасці.

Склалася вострая сітуацыя ў сацыяльнай, эканамічнай, культурнай, дэмаграфічнай, этнапалітычнай, экалагічнай і іншых абласцях. Найперш абстраецца экзістэнцыяльны код: існае аб'яўляецца неіснуючым, а тое, што яшчэ павінна з'явіцца, – адзіным праўдзіва існым. Першае ацэньваецца адмоўна, другое атрымлівае высокую аксіялагічную адзнаку [3, с. 321].

Усталёўваецца стратэгія практычнага арыентавання: вырашальным становіцца выбар «выгадна» або «невыгадна». К. Ясперс падкрэслівае, што ў перыяд змены жыццёвых рэалій, у паваротныя моманты гісторыі, калі змены ўцягваюць у адзіны кругазварот падзей велізарныя масы людзей, умацняецца значнасць «духоўнай камунікацыі». Думаецца, у кантэксце развіцця такой камунікацыі актуальнай становіцца адукацыя чалавека новага «восевага часу». У выхаванні такога чалавека *духоўнасць і маральнасць, без сумнення, выступаюць ключавымі паняццямі.* «Няправільныя ўчынкі наносзяць адзінкавае зло, парушэнне ўстаноўленых знакавых сувязяў разрывае саму аснову чалавечага грамадства і робіць Зямлю царствам Сатаны – Аадам» [3, с. 308]. У многім спрыяе гэтаму сучасная адукацыя, якая стварае ўмовы для аб'яднання душы пры ўзбагачэнні інфармацыяй.

Духоўнасць як унутраная скіраванасць на вышэйшыя каштоўнасці

Унутраны свет чалавека, матывы, якія заахвочваюць яго да той або іншай дзейнасці, выбар добра або зла мала залежаць ад тэхнічных дасягненняў і навуковых прарываў. Наадварот, разумны, добра адукаваны нягоднік значна больш небяспечны для грамадства, чым «прасцяк», пра якога з іроніяй кажуць: «Добры чалавек не прафесія». Журботная «прымаўка». З грэбаваннем ставіцца да добрых людзей можа толькі грамадства, якое пакутуе хваробай амаральнасці.

Праблема ў тым, што мы адвучыліся «будаваць» унутраны свет чалавека. Выхаванне ў асноўным скіравана на фарміраванне чалавека знешне: як буду выглядаць у грамадстве, якое месца ў ім займу, якую кар'еру зраблю, які ў мяне будзе дом, машына і шматлікае іншае. Вядома, гэта неабходна для кожнага. А вось унутраная культура, унутраны змест мала каго хвалюе, напаўненнем духоўнага свету чалавека часцей за ўсё ніхто не займаецца. Таму варта не толькі перадаваць маладому пакаленню веды, але і фарміраваць высокую ўнутраную культуру, светлыя, добрыя, маральныя чалавечыя якасці. Прафесіяналізма і эрудыцыі недастаткова для чалавечага шчасця. Да іх павінны быць прыкладзены і іншыя якасці з разраду духоўна-маральных. У кантэксце выхавання паняцце «духоўнасць» прынята суадносіць з пазітыўнымі праявамі актыўнасці духу. Гэтая пазітыўнасць цесна звязана з маральнай пазіцыяй асобы. Магчыма, гэтым і вызначаецца з'яўленне словазлучэння духоўна-маральнае выхаванне.

Духоўнасць паднімае чалавека над штодзённасцю, адкрываючы шлях да «ўнутранай свабоды ад сіл, якія валодаюць знешнім пластом быцця» [4]. Прадстаўнікі розных светапоглядных пазіцый аднадушныя, расцэньваючы духоўнасць як унутраную скіраванасць на вышэйшыя каштоўнасці, якія надаюць жыццю і чалавечай культуры вышэйшае вымярэнне, быццёвае значэнне і сэнс. У чалавеку, як істоце «шматпавярховай і шматпланавай» (М.А. Бярдзьеў), прыроднае, сацыяльнае, культурнае арганічна злучаныя з патэнцыялам унутранай актыўнасці. Гэта актыўнасць набывае пэўную скіраванасць і характар, абумоўленыя ступенню духоўнасці і маральнасці асобы. Маральнасць як інтэгральная асобасная характарыстыка ўключае індывідуальныя каштоўнасці-сэнсавыя ўстаноўкі і асобныя ўласцівасці і складае ўнутраны псіхалагічны рэсурс устойлівасці чалавека супраць любых праяў зла і разбурэння ўласнай прыроды.

З пазіцый хрысціянскай антрапалогіі, жыццё чалавека вызначаецца логікай і рытмам яго духоўнага развіцця. Па словах А. Швейцэра, «адзіная магчымасць надаць свайму быццю які-небудзь сэнс заключаецца ў тым, каб падняць сваё прыроднае стаўленне да свету да ўзроўню духоўнага» [4, с. 4]. Духоўнасць з'яўляецца найвялікшым вектарам развіцця і захавання чалавека.

Духоўнасць пранізвае ўсе асобныя сферы. Ахопліваючы эмацыянальна-пачуццёвую сферу, яна нараджае вышэйшы характар адносінаў да свету, чалавецтва, сябе. Гэта новае вымярэнне ўзнікае за кошт выхаду ў прастору сэнсаў і каштоўнасцяў, якія маюць агульначалавечае значэнне. Духоўнасць праяўляе сябе ў імкненні чалавека ажыццявіць унутраную работу, звязаную з маральным удасканаленнем на аснове самасвядомасці, самавызначэння, свабоднага выбару. Адсюль духоўнасць можна вызначыць як анталагічна абумоўлены стан, іманентна ўласцівы чалавеку, перажыванне цэласнасці, якая праяўляецца на пэўнай стадыі індывідуальна-асобаснага развіцця. Гэты стан абумоўлены патрэбай і здольнасцю шляхам унутраных намаганняў усталёўваць і захоўваць сувязь з надіндывідуальным, а таксама з *надчалавечай* прасторай, у якую ўключана быццё чалавека як разумнай часткі жывой прыроды і ў якой канцэнтруюцца ўсе чалавечыя сэнсы.

Сучасны – постнекласічны – тып рацыянальнасці на прэвядні план навуковага пошуку выводзіць праблему самаарганізацыі складаных сістэм, сярод якіх галоўнае месца займаюць чалавекамерныя (паводле В.С. Сцёпіна) і якія ўключаюць чалавека ў якасці свайго важнейшага кампанента. Узорами такіх сістэм становяцца біясфера як глабальная экасістэма, аб'екты сучасных біятэхналогій, сацыяльныя аб'екты і чалавек. У стратэгіях дзейнасці са складанымі чалавекамернымі сістэмамі ўзнікае новы тып інтэграцыі ісціны і маральнасці, мэтакіраванага і каштоўнасці-рацыянальнага дзеяння. Даследаванне такіх сістэм абавязкова павінна ўлічваць магчымыя траекторыі выбару сцэнарыя развіцця з мноства магчымых.

Эфектыўным для даследавання такіх сістэм прызнаецца сацыясінергетычны погляд, які аб'ядноўвае ў сабе ідэі тэорыі самаарганізацыі складаных сістэм з выходам на сацыяльную сферу (К.Х. Дэлакараў, В.С. Сцёпін, У.П. Бранскі, Л.Д. Беўзенка, Г.А. Кацельнікаў, В.В. Васількова і інш.). К.Х. Дэлакараў лічыць, што ў гэтых умовах няма падстаў ігнараваць эўрыстычныя, філасофска-метадалагічныя магчымасці тэорыі самаарганізацыі складаных сістэм, тым больш калі мы маем справу з такімі складанымі сістэмамі, як «прырода – грамадства – чалавек», сучасны нестабільны соцыум [5]. Паводле В.С. Сцёпіна, новая постнекласічная навука пашырае поле навукі, уключыўшы сацыяльныя каштоўнасці і мэты ў структуру навуковых ведаў.

Такім чынам, спецыфікай постнекласічнай навукі з'яўляецца ўзмацненне аксіялагічнага фактару ў даследаванні такой складанай самаразвіццёвай сістэмы, як «прырода – чалавек – грамадства», а таксама праблемы духоўнага крызісу асобы

з выхадам на ідэі сінергетыкі ў межах існуючага соцыуму. Гаворка ідзе пра абумоўленасць духоўнага крызісу асобы сацыякультурнымі фактарамі і высвятленне ролі каштоўнасцяў у гэтым працэсе.

Педагагічная падтрымка каштоўнасных арыентацый асобы

У кантэксце сінергетычнага падыходу асоба разглядаецца як самарэгуляваная, самакіравальная сістэма, якой уласцівы пэўны набор механізмаў самарэгуляцыі, дзе вядучую ролю кіравальнага фактару адыгрывае індывідуальная сістэма каштоўнасцяў як складаная інфармацыйна ўпарадкаваная сістэма, здольная ў працэсах узаемадзеяння з асяроддзем да адаптыўнай самакарэкцыі і прагрэсіўнай эвалюцыі шляхам выкарыстання механізмаў зваротнай сувязі, адкрытая сістэма, якая не можа існаваць у адрыве ад навакольнага прыроднага і сацыяльнага асяроддзя. Паміж элементамі сістэмы «асоба – грамадства» існуе своеасаблівая дынамічная раўнавага, і ўсякае адхіленне ад яе служыць асноўнай крыніцай актыўнасці сістэмы «асоба» [6].

Паводле Л.І. Анцыферавай, паводзінамі асобы рухае барацьба двух процілеглых пачаткаў, з аднаго боку, гэтае імкненне да зняцця напругі, ураўнаважвання свайго ўзаемадзеяння з сацыяльным асяроддзем, а з другога – пошук пастаяннай напругі, пастаноўка і рэалізацыя праектаў, мэт, задач і каштоўнасцяў, якія кіруюць паводзінамі асобы [7]. Чым устойлівейшыя каштоўнасці асобы, мацнейшыя яе перакананні, прынцыпы, ідэалы, тым больш ярка выяўляецца і яе цэласнасць. Цэласнасць асобы – вынік дынамічнай (няўстойлівай) раўнавагі ў сістэме «асоба – грамадства». Аднак гэтая раўнавага сёння знаходзіцца пад пагрозай парушэння з прычыны тых змен, якія адбываюцца ў грамадстве. Самі змены знешняга асяроддзя з'яўляюцца крыніцай актыўнасці асобы, таму што яна, адаптуючыся да зменлівых умоў, назіпавае карысную інфармацыю, павышае ўзровень сваёй арганізацыі і развіваецца. Такім чынам, змены, што адбываюцца ў грамадстве, з'яўляюцца крыніцай развіцця асобы і ў гэтым сэнсе карысныя для яе.

Застой, адсутнасць змен-стрэсараў у знешнім асяроддзі непазбежна вядуць да рэгрэсу асобы. Аднак гэтыя адхіленні не павінны быць занадта вялікімі. Існуе пэўная мяжа адхіленняў, з якімі здольна справіцца асоба. Калі яны перавышаюць дапушчальныя межы і выходзяць за межы яе прыстасавальных магчымасцяў, то яна пачынае ўспрымаць асяроддзе як крыніцу напругі. Псіхалагічна гэты этап перажываецца асобай як страта сэнсу жыцця, расчараванне ў ранейшых мэтах і каштоўнасцях, пераасэнсаванне мінулага жыццёвага вопыту і адносін, згуба пачуцця ідэнтычнасці, свайго месца ў жыцці грамадства. У свядомасці асобы ўзнікае шырокая «карта магчымасцяў», патэнцыяльных шляхоў развіцця. Яно атрымлівае імаверны, стахастычны характар і дыяпазон верагодных шляхоў развіцця асобы ад найвышэйшых момантаў самаадданасці і творчага самавыяўлення да крайняй ступені дэградацыі [7]. А.М. Князева і С.П. Курдзюмаў вызначаюць гэты хаос як «блуканне ў эвалюцыйных лабірынтах мыслення і ведаў» [8].

Н.М. Мухамеджанова вызначае духоўны крызіс асобы як гранічны выраз хаосу, які носіць амбівалентны характар, г. зн., з аднаго боку, аказвае разбуральнае дзеянне на асобу і ў выніку можа прывесці да згубы асобы, а з іншага – выступае як неабходны момант развіцця чалавека, канструктыўны механізм эвалюцыі, таму што з яго можа развівацца новая арганізацыя і нават нараджэнне новай асобы [6]. Больш за тое, у сацыясінергетычным кантэксце духоўныя крызісы асобы можна прадставіць як заканамерны працэс, які прыводзіць да з'яўлення змен дзейнасці чалавека ў сацыяльным асяроддзі, што можа паслужыць спачатку крыніцай новых супярэчнасцяў, а затым глебай для наступнага ўдасканалення асобы і соцыуму. Заканамернасць крызісаў абумоўлена амбівалентнасцю асобы, наяўнасцю ў яе двух

процілеглых пачаткаў: тэндэнцыі да ўстойлівасці, захавання і тэндэнцыі да змены, фарміравання новых каштоўнасцяў, мэт, планаў, задач.

Не выклікае сумнення той факт, што на крызіснай стадыі развіцця асобы адбываецца ў абсалютнай большасці выпадкаў змена, пераацэньванне каштоўнасцяў. Ранейшая сістэма каштоўнасцяў губляе сваю ўпарадкаванасць. Калі раней яе можна было прадставіць у выглядзе цэласнасці, то зараз гэтая сістэма рассыпаецца, ператвараецца ў хаос. Пераглядаецца і статус асобных каштоўнасцяў у агульнай сістэме.

Такім чынам, крызіс асобы можна вызначыць як біфуркацыйную фазу развіцця складанай самаарганізаванай сістэмы, калі яна знаходзіцца ў сітуацыі выбару магчымай будучай траекторыі развіцця пад уздзеяннем структуры-атрактара. Падпаданне асобы пад уладу пэўнай каштоўнасці, выхад на структуру-атрактар можна лічыць пачаткам пераадолення крызісу. Таму важнейшай перадумовай канструктыўнага выхаду асобы з крызісу з'яўляецца разнастайнасць элементаў індывідуальнай сістэмы каштоўнасцяў. Крыніцай разнастайнасці элементаў каштоўнасцей сістэмы прызнаюцца *каштоўнасны плюралізм*, разнастайнасць духоўнай культуры грамадства, альтэрнатыўныя нормы і ідэалы чалавечых адносін у грамадстве. Варта звярнуць увагу на тое, што, падобная разнастайнасць можа вельмі ўскладніць сітуацыю, у якую трапляе асоба, спрыяць развіццю светапогляднага хаосу, дэзарыентаваць індывіда ў самавызначэнні сябе, сваёй ролі ў грамадстве. Але з іншага боку, асабліва з пазіцыі сінергетычнага бачання, падобная каштоўнасная разнастайнасць можа мець станоўчую ролю, забяспечыць выхад асобаснай сістэмы на новы ўзровень гармоніі больш высокага парадку і нават новай ідэнтычнасці. Засваенне разнастайных каштоўнасцяў грамадства пашырае і ўзбагачае духоўныя магчымасці асобы, паколькі яно спрыяе інтэнсіфікацыі разумовай дзейнасці, якая ў сваю чаргу з'яўляецца неабходнай умовай выбару дамінантнай каштоўнасці, вакол якой дабудоўваецца ўся сістэма асобасных каштоўнасцяў.

Жыццядзейнасць людзей як сацыяльны працэс з пазіцыі сацыясінергетыкі разглядаецца як самаарганізаваны адзіны негэнтрапійны працэс, самаразвіццёвая рэальнасць сацыяльнага парадку. Парадку не застылага, закрытага, а парадку ў стадыі станаўлення. Такі парадак характарызуецца працэсам разбурэння дысцыпліны, з'яўленнем новай ініцыятывы, якая патрабуе свайго замацавання і афармлення ў іншай дысцыпліне, на змену якой ідзе новая ініцыятыва і гэтак далей [7].

Сацыяльны працэс уключае хаос, які ўяўляецца не кангламератам мёртвых утварэнняў, а жывым, дынамічным беспарадкам зменлівых працэсаў. У хаосе прабываюць сабе шлях і выяўляюцца заканамернасці, тэндэнцыі сацыяльнага парадку. Сацыяльны хаос – гэта не аморфнасць, нявызначанасць. Ён мае самыя разнастайныя асаблівасці, спецыфічныя характарыстыкі. Вызначальным момантам тут выступаюць зносіны паміж людзьмі, прычым не абстрактныя, а зносіны жывыя, якія адыгрываюць атракторную ролю ў самаарганізацыі сацыяльных працэсаў. Паколькі стан нельга выхаваць, мае сэнс гаварыць не аб духоўным выхаванні, а аб педагогічнай падтрымцы і суправаджэнні станаўлення асобасных якасцяў, якія спадарожнічаюць і садзейнічаюць духоўнаму развіццю, выхаванню такіх якасцяў, як сумленнасць, пачуццё ўласнай годнасці, імкненне да самаўдасканалення і інш.

Педагогічна павінны быць створаны стымулы, якія нараджаюць асобнае імкненне да самавыхавання, самавызначэння, маральнага ўдасканалення і духоўнага развіцця, а таксама спрыяльныя гэтаму ўмовы. Кожны выхаванец у момант сустрэчы з педагогамі знаходзіцца на рознай «стартавай пляцоўцы» гатоўнасці, матывацыі да духоўнага і прафесійнага самавызначэння і развіцця, таму кожны павінен прайсці індывідуальны шлях духоўнага і прафесійнага росту і выхавання маральных асобасных якасцяў. Не існуе духоўнасці і маральнасці па-за іх носбітамі, таму педагогічнае суправаджэнне і падтрымка асобнага і прафесійнага самавызначэння заўсёды

патрабуюць канкрэтызацыі канцэптואльных і тэхналагічных мадэляў арганізацыі гэтага працэсу.

Усвядомленае ўзыходжанне да духоўнасці пачынаецца з пытання аб сэнсе свайго жыцця, неад'емным складнікам якога з'яўляецца працоўная дзейнасць. Зразумела, пытанні такога роду і стандартныя (правільныя) адказы на іх немагчыма закласці ў адукацыйныя стандарты. Але нішто не перашкаджае ўзмацніць у змесце адукацыі разгляд шэрагу праблем і катэгорый, якія скіроўваюць старшакласнікаў і студэнтаў да сэнсу быцця, такіх як Жыццё, Праца, Дабро, Ісціна, Прыгажосць і Гармонія.

Духоўны рост суправаджаецца фарміраваннем сістэмы каштоўнасных арыенціраў, важных для напаўнення ўласнага жыцця вышэйшымі сэнсамі. Відавочна, для рашэння пералічаных задач неабходна педагогічная дапамога і падтрымка ў любых формах, каб:

- абудзіць духоўнасць як імкненне да выхаду за межы свайго актуальнага ўнутранага стану і далучэнне да шырэшага культурнага кантэксту жыцця;
- стварыць умовы для свабоднага, асэнсаванага развіцця ў выхаванцаў духоўнага пачатку;
- дапамагчы ў вызначэнні і здзяйсненні індывідуальнага шляху асобнага і прафесійнага жыцця, ўзыходжання да духоўнасці.

Прынята лічыць, што агульнацывілізацыйны крызіс патрабуе паскарэння тэмпаў сацыякультурнага развіцця грамадства з дапамогай сродкаў адукацыі і камунікацый. Магчыма, варта ў першую чаргу падумаць аб ролі адукацыі не столькі ў паскарэнні, колькі ў ачалавечванні жыцця грамадства. Ва ўмовах, калі тэмпы духоўнага сталення чалавецтва катастрофічна адстаюць ад тэмпаў нарастання татальнага цывілізацыйнага крызісу, праблема экалогіі чалавечага духу становіцца актуальнай як ніколі.

Вопыт паказвае, што ўжо ў старэйшых класах з'яўляецца патрэба асэнсаваць сваё жыццё не як серыю выпадковых разрозненых падзей, а як цэласны працэс, які мае вызначаную мэту і сэнс як для асобы, так і для грамадства ў цэлым. Вытокі такога асэнсавання могуць быць закладзены ў сучаснай сярэдняй школе, а затым атрымаць развіццё ў вышэйшай. А для гэтага асноўныя біялагічныя, хімічныя, матэматычныя, лінгвістычныя, эканамічныя паняцці трэба разглядаць не толькі з пазіцыі інтэрпрэтацыі, а і ў плане іх быццёвага значэння і каштоўнасці. У сувязі з гэтым адукацыя павінна быць скіравана не толькі на фарміраванне ведаў, але і на раскрыццё і пошукі сэнсу чалавечага жыцця, што дапаможа моладзі ажыццявіць сваё асобнае і прафесійнае самавызначэнне. Прычым неабходна падкрэсліць, што педагогічная дзейнасць прадуктыўная толькі тады, калі яна адпавядае логіцы самаразвіцця суб'екта, логіцы ўзаемадзеяння сіл і тэндэнцый, калі яны прыводзяць у дзеянне механізмы развіцця самой асобы, механізмы фарміравання неабходных уласцівасцяў і якасцяў.

Прыняцце рашэння, выбар траекторыі свайго жыцця, у тым ліку і прафесійнай, гэта адказнасць чалавека за рэалізацыю тых або іншых каштоўнасцяў. У кожнага чалавека свая вобласць адказнасці, дзе ён з'яўляецца неабходным і незаменным. Педагог павінен дапамагчы юнаку асэнсаваць індывідуальную адказнасць у сваёй вобласці. Як правіла, прафесійная дзейнасць з'яўляецца той вобласцю, дзе рэалізуецца чалавечы сэнс і каштоўнасці.

На вырашэнне пастаўленых задач скіраваны распрацаваны намі *сацыяльна-адукацыйны праект*, які прадугледжвае:

- распрацоўку новай гуманітарнай (культурнай) канцэпцыі асобнага і прафесійнага самавызначэння моладзі, спрыяльнай яе арыентацыі на грамадскія каштоўнасці як сэнсажыццёвыя, асобныя і прафесійныя рост;

- падтрымку і суправаджэнне станаўлення асобных якасцяў, якія спадарожнічаюць і садзейнічаюць духоўнаму развіццю, выхаванню такіх якасцяў, як сумленнасць, пачуццё ўласнай годнасці, імкненне да самаўдасканалення і інш.
- уключэнне элементаў экафіласофіі ў змест адукацыйна-выхаваўчага працэсу у мэтах выхавання пакалення, адказнага за сябе і за Прыроду;
- пашырэнне экалагічнага складніка ў выхаванні навучэнцаў;
- павышэнне значнасці прыродазнаўчых навук;
- уключэнне ў змест грамадазнаўчых навук эканамічных і палітычных мадэляў такіх грамадстваў, у якіх бы на першае месца ставіліся інтарэсы Прыроды;
- паказ на занятках па гісторыі вынікаў разбуральнага дзеяння чалавека на прыроду, калі ён ваюе, узводзіць заводы, а не толькі расказваць пра даты той ці іншай падзеі;
- прапаганду новай аксіялогіі, у аснове якой прыныцы тэхна-гуманітарнага балансу, які выяўляе карэляцыі паміж узроўнем навукова-тэхнічнай моцы грамадства і станам яго культурных рэгулятыўных механізмаў;
- гарманізацыю рознаскіраваных каштоўнасных арыентацый моладзі, спрыяльных з'яўленню новых магчымасцяў самавызначэння і самарэалізацыі;
- рэарыентацыю духоўных каштоўнасцяў маладых людзей на аснове сінтэзу традыцыйнай сістэмы каштоўнасных арыентацый у сферы прафесійнага выбару і новых узораў прафесійнага самавызначэння;
- стварэнне ўмоў для духоўнага развіцця моладзі як суб'екта нацыянальнай культуры, яе творчых, адаптацыйных, пазнавальных, інтэграцыйных, ідэнтыфікацыйных і іншых індывідуальных і грамадскіх магчымасцяў, здольных стабілізаваць стан раўнавагі, устойлівасць прафесійнага выбару;
- гарманізацыю адаптыўнай дзейнасці, якая залежыць ад сацыякультурных умоў і механізму сацыяльнага кантролю і мэтакіраванай дзейнасці, што выяўляецца ў імкненні да самаўдасканалення і самаактуалізацыі, гонару за здольнасць пераадолюваць перашкоды, здзяйсняць адкрыцці, пашыраючы пры гэтым чалавечыя магчымасці праз уключэнне моладзі ў праектную і даследчую дзейнасць;
- фарміраванне матывацыі і самакантролю як пачуцця адказнасці і абавязку ў процівагу матывацыі індывідуалізаванага задавальнення і асабістай выгоды;
- развіццё прафесійнай скіраванасці асобы, вызначанай суадносінамі атрыманых ад грамадства матэрыяльных і духоўных выгод і ўкладам, уносімым самой асобай у развіццё грамадства падчас прафесійнай і грамадскай дзейнасці;
- стварэнне ўмоў для развіцця як біфуркацыйных, так і адаптацыйных механізмаў асобы, якая самавызначаецца, захаванне яе стабілізацыйнага ядра, якое не дало б разбурыцца сістэме, калі пад пагрозу ставіцца цэласнасць самой асобы;
- выкарыстанне нявызначанасці як эксперыментальнай пляцоўкі для мадэлявання новых спосабаў прафесійнага самавызначэння падчас сэнсажыццёвага выбару праз уключэнне механізму самаарганізацыі, самадабудовы, аўтапаэзісу;
- фарміраванне здольнасцяў да пастаноўкі мэт і спосабаў іх дасягнення, рэфлексійных здольнасцяў, якія дазваляюць кантраляваць свае пачуцці і ўчынкi, суадносіць іх з сацыяльнай шкалай адзнак, прадбачыць наступствы здзейсненых асобных і прафесійных выбараў;
- аказанне такой педагагічнай падтрымкі ў планаванні, праектаванні, выбары, у якіх у поўнай меры рэалізуецца духоўнае станаўленне асобы;
- выкарыстанне духоўнай культуры як негэнтрапійнай крыніцы самаразвіцця і самавызначэння моладзі, арыентацыя на «быць», а не «мець»;

- прыняцце асобы як безумоўнай каштоўнасці і дадзенасці, паважліва ставячыся да гісторыі яе жыцця, развіцця, спецыфікі жыццёвага і прафесійнага станаўлення;

- рэалізацыю патэнцыялу самаарганізацыі асобы праз раскрыццё закладзеных у ёй задаткаў, творчых здольнасцяў, задавальненне пазнавальных і прафесійных інтарэсаў, патрэб, іх арыентацыя на гарманічнае развіццё і асобы, і грамадства;

- напаўненне працэсу ўзаемадзеяння з асобай, якая самавызначаецца, каштоўнасным зместам, арыентаваным на вышэйшыя каштоўнасці агульначалавечай культуры: чалавек, жыццё, прырода, праца, пазнанне, зносіны;

Прадстаўлены праект можа быць выкарыстаны выкладчыкамі агульнаадукацыйнай і вышэйшай школы, якія павінны ўзяць на сябе адказнасць за змену вектара светаадчування моладзі, яе духоўнае станаўленне і каштоўнаснае самавызначэнне.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Ясперс, К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

2. Гессен, С.И. Педагогические сочинения / С.И. Гессен. – Саранск : Кр. Окт., 2001. – 472 с.

3. Лотман, Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб : «Искусство – СПб», 2000. – С. 50–395.

4. Швейцер, А. Благоговение перед жизнью / А. Швейцер. – М. : Прогресс, 1992. – 572 с.

5. Делокаров, К.Х. Глобализация и теория хаоса / К.Х. Делокаров // Глобализация: синергетический подход. – М. : РАГС, 2002.

6. Мухамеджанова, Н.М. Теория модернизации в эпоху постмодерна / Н.М. Мухамеджанова // Вестник Оренбургского гос. ун-та. 3.01. 2010. ON LINE.

7. Анциферова, Л.И. Психическое формирование и развитие личности / Л.И. Анциферова. – М. : Наука, 1981. – 159 с.

8. Князева, Е.Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя, 2002. – 414 с.

9. Тишин, А.И. Хаос: типологизация и основные виды / А.И. Тишин // Общечеловеческое и национальное в философии: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 10-летию Кыргызско-Российского Славянского ун-та. – Бишкек : КРСУ, 2003. – С. 236–239.

Kovalevich M.S. Personal Value Orientations and Their Pedagogic as Support: Synergetic Approach

In the context of synergetic approach a person is viewed as self-regulated, self-managed system, which is characterized by a set of mechanisms of self-regulation, where the leading role of the managing factor is fulfilled by an individual scheme of values as a complex informatively ordered system, ready for adaptive self-correction and progressive evolution in the processes of cooperation with the environment. The project of pedagogical support and maintenance of personal traits, which encourage spiritual development, breeding of responsibility, self-respect, intention for self-development, and the like, is presented in the article. That's why education must be directed not only on forming knowledge, but also on discovering and searching for the person's meaning of life, which will help the youth to accomplish their personal and professional self-identification, encourage their spirituality as an intention to cross the borders of actual inner state and to join a wider cultural life context.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 23.05.2011